

A TEOLÓGIAI HAGYOMÁNY ÚJRAÍRÁSA BORBÉLY SZILÁRD A TESTHEZ CÍMŰ KÖTETÉBEN

BEVEZETÉS

Dolgozatomban Borbély Szilárd *A Testhez. Ódák & Legendák* című kötetét vizsgálom. Korábban számos, a versek keletkezés-, illetve befogadástörténetét elemző tanulmány és kritika született,¹ melyek megpróbálták elhelyezni a Borbély-kötetet a posztmodern kánonban. *A Testhez*-t sokan elválaszthatatlannak tartják a *Halotti Pompától* és Borbély Szilárd tragikus sorsától. Bár kétségtelen, hogy a referencializáló olvasás lehetőségét maguk a kötetek, illetve azok paratextusai ajánlják fel az olvasónak,² dolgozatomban mégis arra teszek kísérletet, hogy néhány kiválasztott vers³ elemzése révén teológiai kitekintést tegyek a hitehagyás motívumával (27. *A Vonaton*), illetve Ábrahám történetének újragondolásával kapcsolatban (39. *A Követelés*).

---

1 Legtöbbször recenziót írtak a kötetéről, kiemelve, hogy Borbély – annak ellenére, hogy sok esetben átvett szöveggel dolgozott – oly módon szólaltatta meg a veszteséget szenvedett nőt, hogy a tragédiát átéltek megszólalása nem hat elidegenítőleg, hanem a mindennapi beszédmódhoz közelítve mondja el az elmondhatatlant.

Néhány példa:

Zsadányi Edit: *Együtt érző narratívákkal együtt érezve? Gondolatok Borbély Szilárd A Testhez és Németh Gábor Zsidó vagy? című írásából.* (<http://tntefjournal.hu/vol3/iss2/zsadanyi.pdf>, 2016. december 8.)

Györe Bori: *A női test transzcendenciája.*

(http://www.multesjovo.hu/en/aitdownloadablefiles/download/aitfile/aitfile_id/2594/, 2016. december 8.)

Bondár Zsolt: *A magába zárttság energiája.*

(<http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1040/magaba-zartsag-energiaja-kritika-borbely-szilard-testhez-cimu-verseskoteterol>, 2016. december 8.)

Szűcs Teri: *Antianayag gyilkosoknak.*

(<http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2010/XIX.-evf.-2010.-oktober/Antianayag-gyilkosoknak>, 2016. december 8.)

2 A *Halotti Pompa* ajánlása és jegyzetei, illetve *A Testhez* kötet jegyzetei.

3 A pályázat terjedelmi korlátai miatt a kötet komplex vizsgálatára a dolgozat keretei között nem volt lehetőség. Az elemzésre kiválasztott versek a teológiai olvasat létjogosultságára kívánnak rámutatni, amelyet a *Halotti Pompa* esetében evidenciaként érvényesített a recepció, *A Testhez* kötet kapcsán azonban mindezt nem merült fel lehetőségként.

A versek látszólag nem kapcsolódnak konzekvensen a kötet központi témáihoz: nem jelenik meg bennük az abortusz, a halál, illetve a koncentrációs táborok képe. A látszólagos összefüggés hiánya miatt a szakirodalom eddig az említés szintjén foglalkozott velük. Felvetődhet a kérdés, mégis hogyan illeszkednek a kötet kontextusába? A legendák közé sorolható Követelésben Ábrahám helyzete hasonló az abortuszt elszennedő asszonyok helyzetéhez: tudja, hogy ki kell oltania gyermeke életét, mégis szégyen (vagy rejtett düh) jelenik meg mozdulataiban. A *Vonaton* című, nyolc részből álló ciklus központi alakja Teréz anya. A kötet legendáihoz hasonlóan itt is vallomástevő, női hang szólal meg, jóllehet az életszentségben élő szerzetesnő „anyasága” különbözik a kötetbeli anyákétól. Ugyanakkor azok az anyák, akik beteg gyermekükért áldozzák fel magukat, mindennapi szenteknek tekinthetők.⁴

Azok az előzetes elképzelések, hogy mit is jelent átélni egy ilyen traumát, hogyan viszonyul az ember az őt körülvevő, de mégis láthatatlan dolgokhoz, hogyan lehet integrálódni a körülöttünk levő világba – ezek a kulcsmozzanatai Borbély-kötetének, és ezek jelennek meg a kiválasztott versekben is, teológiai színezetet kapva.

1. TEST A TEOLÓGIÁBAN

Borbély verseit áthatja a transzcendencia, az elrejtetlen vallásosság mozzanata. (Nem feltétlenül a kereszténységé, a buddhizmus néhány gondolata⁵ is kiolvasható.) Dolgozatomban mégis megkísérlem – néhány gondolkodót kiemelve – teológiai kontextusba ágyazni a kötetet, körüljárva a test témakörének fogalmát a kiválasztott versek vizsgálata előtt.

---

4 Borbély kötetében a női hang a domináns, viszont kissé elkülönül Teréz anyáé. Nem valósul meg a konkrét anyaság, viszont a „mindenki édesanyja” tudattal közelít a fogalomhoz. Hélène Cixous vélekedése (lásd lentebb) ezt a paradoxont oldhatja fel.

Cixous megalkotott poétikai nőfilozófiája radikálisan esszencialista: hisz az abszolút nőben. Ahogy Bókay Antal kifejti, a szerző olyan párbeszédet szeretne létrehozni és konstruálni a nők által, amely elkülönül a maszkulintól. A diskurzus középpontjában radikálisan új testfogalom, testézés áll: „ez a világ a test működéseinek szisztematikus kitapasztalásából, valamint az erogén zónák pontos és szenvedélyes vallatásából kiinduló keresés”, illetve: „fantasztikusan gazdag, invenciózus gyakorlat (...) mely formák megteremtésében, egy igazi esztétikai tevékenység kialakításában teljesedik be.”

Cixous számára a női írás média: eljut az ösztönök szintjéig, megérinti a szabályok, szintaxis nélküli nyelv mélyét, emiatt nehezen látható – a nő a testével, az anyatejjel, „fehér tintával ír”. Cixous olvasatai olyan művek, szerzők, akiknél megragadható ezzel a tintával írt szöveg. „Itt az ideje, hogy a nő nyomot hagyjon az írott és beszélt nyelvben”, és ez az alkalom „fogja a nőt másként megerősíteni, mint a szimbólumban és a szimbólumban neki rendelt helyén, vagyis csöndben.” Illetve: „Cixous totális leválást és egy abszolút értelmű, még láthatatlan (fehér tintával írt) és meghallhatatlan (csendbe térő) utópikus nőiséget feltételez [...]” L. Bókay 2006, 163–164.

5 Vö: 5. *Az Alakhoz* című versben:

„a Létkerékbe vonna be, / hol minden tűzben állva / a pusztulás alakjait / s a buddhalétet várja.”

Illetve a 23. *A szemeteskosárban*:

„Saját céget alapította, itthon dolgozo. / Tizenhat éve jógáz. A buddhizmustól rengeteget tanulta, / hogy semmit sem birtokolni. És elengedni. Mind el.”

Elmondva az elmondhatatlant: beszélni az abortuszról, a vetelésről és a halálról –Borbélynál a test motivikusságának témakörében lehetséges. Felületesen szemlélve a keresztény gondolkodásban a test kezdetben a bűn jelképe volt, hiszen a kereszténységet – néha nem is alaptalanul –, gyakran érte a testellenesség vádja.⁶ Viszont az egyház már a 2. század elejétől elkezdte küzdelmét a testet megvető, leértékelő gnosztikus eszmékkel szemben. A teremtés, Jézus feltámadása és a szentségek hitigazsága miatt vallotta, hogy az üdvösség a testre is vonatkozik – ahogy Tertullianus megjegyezte: *caro salutis cardo*.

A legismertebb kép – amelyet Szent Pál az egyházra vonatkoztat – a test-hasonlat, amelynek általánosabb érvényű alkalmazása közismert volt,⁷ hiszen a filozófusok gyakran hangsúlyozták, hogy a létezők egy testhez hasonló nagy egységet alkotnak a világban. A test-hasonlat legbővebb kifejtése az 1Kor 12,12–26-ban található. Pál mindenekelőtt azt hangsúlyozza, hogy a testben különböző tagok, különböző testrészek vannak, amelyek eltérő funkciót látnak el. Viszont ezek a testrészek nem egymással szemben állva, hanem egymást támogatva és kiegészítve teszik lehetővé, hogy a test egésze ép és egészséges legyen. Az apostol felhívja a figyelmet, hogy a testben található különbség végső soron magára Istenre vezethető vissza. Ő teremtette úgy az emberi testet, hogy annak egyes részei eltérő feladatokat lássanak el. Ez viszont azt is jelenti, hogy minden tag feladata értékes, hiszen a Teremtőtől származik. De Pál tanításának a fentebb említett előzményekhez képest van egy sajátos, megkülönböztető pontja: az egyház nem egyszerűen test, hanem Krisztus teste. Jól látható ez a hasonlat bevezető mondatában: „Mert amint a test egy, bár sok tagja van, a testnek minden tagja, bár sok, mégis egy, így Krisztus is.” (1Kor 12,12).

Az 1. Korintusi levél szemléletét jól kiegészíti az Efezusi levél, amely különbséget tesz a test és a Fő között: az egyház a test, amelynek Feje Krisztus.⁸ A keresztény tanítás szerint egy test vagyunk, egymásnak testvérei. Más ideál ez, mint a világé: az evangélium tanítása szerint azonban az ember arra született, hogy szeressen és adjon, alkosson, nagylelkűen éljen. A társadalom nem piramishoz, hanem emberi testhez hasonló: ha az egyik tagja szenved, vele együtt szenved a többi is. Ha az egyik tagja örül, vele együtt örül a többi is. Ezeket a szempontokat összegezve vizsgálta Borbély

6 A testet gyakran a bűnök forrásának tekintették.

7 A legnevezetesebb példa Menenius Agrippa római patrícius (Kr. e. 5. század) tanmeséje, amely arra szolgált, hogy véget vessen a római nép lázadásának az Aventinuson. A történet szemléletes módon mutatja be a különböző testrészek együttműködésének szükségességét.

8 Ef 1,22–23: „²²Mindent lába alá vetett, őt magát meg mindenek fölött az egész Egyház fejévé tette:²³ez az ő teste és a teljessége annak, aki mindenben mindent teljessé tesz.”

4,15–16: „¹⁵Inkább igazságban kell élnünk és szeretetben, hogy egyre inkább összeforrjunk a Fővel: Krisztussal. ¹⁶Ő az, aki az egész testet egybefogja és összetartja a különféle ízületek segítségével, hogy a tagok betöltsék az erejükhez szabott feladatkört. Így növekszik a test, és építi fel saját magát a szeretetben.”

5,23: „²³mert a férfi feje az asszonynak, ahogy Krisztus feje az Egyháznak: testének ő a megváltója.”

Isten és az ember közötti (disz)harmonikus viszonyt a hitetlenség és hitehagyás érzésének bevonásával.

2. 39. A KÖVETELÉS

2. 1. Bibliai-teológiai szintézis

A kötetben szereplő, 39. *A Követelés* című, az ószövetségi Ábrahám⁹ történetét mint történeti eseményt, az üdvtörténet részét átdolgozó vers értelmezése előtt teológiai szempontból egy másik hagyomány felől is vizsgálandó kell: az *Ebed Adonaj (Jahve)* – Isten szolgálja – dalok felől.¹⁰ A zsidóság életében a fogság fordulópontra, körülbelül 50 évig tart. (Több évtizeden keresztül öröklődik az üdvösségközvetítés egy fontos értelmezésben: a fogság előtt az üdvösségközvetítés csúcspontján a király állt.) A későbbiekben nem vetették el a királlyal kapcsolatos várakozásaikat, de más kontextusok felől is közelítettek (pl. *Ebed Jahve*). Az üdvösségközvetítés bizonyos értelemben demokratizálódott, nem szorítkozott csupán a királyra. Innen eredeztethető az ábrahám-történet módosulása is – hiszen az *Ebed Jahve* dalhoz képest változtatás szerepel: a választottam (*báchír*) helyett szeretett (*jáchíd*) szerepel [a *jáchíd* a Ter 22, 2-ből van: „vedd a te fiadat, a te szeretettedet, és menj arra a helyre...” – az Ábrahám-Izsák relációval helyettesíti a választottságot – nemcsak *választott*, hanem *szeretett*].¹¹

⁹ Érdekes, hogy a három monoteista vallás (zsidó, keresztény, iszlám) prófétái eredetű, illetve Ábrahám örökösének tekintik magukat. A zsidók azt vallják, hogy ők ennek az ígéretnek az örökösei, amennyiben Ábrahám (testi) leszármazottai Sárától – Izsákon és Jákobon keresztül.

Mohamed születése előtt egész Arábia egyik legfontosabb szent helye volt az istenek képével teli szentély, a Kába. „Fekete kőnek” is nevezik, mert magában foglal egy kis fekete követ, amely a muszlimok szerint a mennyből hullott alá. A Korán a Szent Házat Ábraháménak mondja. Nyilvánvaló jelek vannak benne: Ábrahám [szent] helye. Aki belép oda, az biztonságban van. A muszlimok átvették a szent helyet, mert Allah kinyilatkoztatta: És megállapodtunk Ábrahámmal és Izmaellel [mondván]: „Tisztítsátok meg a Házamat azok számára, akik elvégzik a körmenetet, akik vallásos buzgalmukban hosszasan időznek ott, s akik meghajolnak és földre vetik magukat” (Korán 2:125). Így a muszlimok Ábrahám követőinek vallják magukat elsősorban abban az értelemben, amint azt a Koránban olvashatjuk: Mi Ábrahám vallását [követjük], aki hanif volt, és nem tartozott a pogányok közé (...) L. Csordás 2009, 20–24.

(http://www.htk.ppke.hu/uploads/File/disszertaciok/Csordas_PhD_Vallaskulonb_definitive.pdf, 2016. december 8.)

¹⁰ *Ebed* = szolga; az individuum és a kollektivum szembeállítása nem olyan éles, mint ma. A szolga lehet egyén is (individuum), lehet kollektivum is (pl. individuum: Ábrahám, Mózes, mint nép: Izrael).

¹¹ Az üdvorákulumok a fogságban az Izrael jövőjében elbizonytalanodott néphez szólnak, és a választottságra való hivatkozással akarnak biztatást nyújtani. Deutero-Izajás az isteni kiválasztás ismételt hangsúlyozásával annak visszavonhatatlanságát jelenti ki (Iz 41,9), biztosítva hallgatóit, hogy Izraelnek van jövője. Ennek legjobb példája az Iz 41,8–13.

Megfigyelhető, hogy a próféta a kiválasztást korábbra vezeti vissza a történelemben, s nem a kivonulásban, hanem a JHWH-Ábrahám kapcsolatában látja annak megnyilvánulását. Az Iz 43,20-ban még radikálisabban nyúl a kezdetekhez, amikor a kiválasztást egyenesen Izrael teremtésébe helyezi: „[...] vizet fakasztok a

Az Ábrahámnak adott ígéret (Gen 12, 1–3) tehát nemcsak összekapcsolódott a Jahve-hittel, hanem hosszú hatástörténettel egészült ki. A „Benedd áldást nyernek a nemzetek” ígéret, azaz a népek és Izrael kapcsolata az áldásban és üdvösségben egy reménység, amely a bibliai hagyományban sokszorosán lecsapódott. (Izrael és a népek egyesülése egyetlen isteni uralom alatt.)¹²

P. Weimar és E. Zenger a töredék/elbeszéléskör-, a forrás- és a továbbírás/kiegészítő-elmélet kombinációjából alkották meg az ún. *münsteri Pentateuchus modellt*. A Pentateuchus keletkezéstörténetében korai, egymástól függetlenül létező töredékek, illetve elbeszéléskörök létezését állítja, majd Kr.e. 700-tól a Kr.e. 6. század vége között két, illetve három „forrásírást” keletkezésével számol, melyeket továbbírtak és összekapcsoltak, mielőtt a Pentateuchust önálló egységként lehatárolták volna.¹³

2. 2. Borbély mítosztalanítása

Borbély versének¹⁴ címe felidézi a bibliai szituációt, Isten kérését Ábrahámmal szemben, hogy egyszülött fiát adja áldozatul. Viszont negatív konnotációval¹⁵ egészül ki, hiszen a befogadó nem a szerető Isten képére gondol, hanem a zsidó hagyományban megjelenő, sokszor kegyetlenére – akinek követelése van népével szemben.¹⁶ Ha ez a követelés nem teljesül, az oda-vissza működő kapcsolat megszakad, büntetés lesz

---

pusztában, [és folyókat a sivatag földön], hogy inni adjanak népemnek, választottaimnak. ²¹A nép, amelyet magamnak alkottam, hirdetni fogja dicsőségemet.”

12 Vessd össze az alábbi szentírási helyekkel:

Zsolt 72, 17.

Zak 8, 23.

Mik 4,1–5.

Iz 19, 24–25.

Vagy egy másik szempont felől is vonható párhuzam Isten rejtettségének és egyidejű közelségének felismerésével. Például Ábrahám megkísértése Izsák feláldozásával – Jákob éjszakai küzdelme Istennel.

13 Eszerint a Pentateuchus keletkezéstörténetének korai fázisában az egyes témáknak megfelelő elbeszéléskörök (például pátriárkák, kivonulás stb.) egymástól függetlenül alakultak ki pl. a hagyományképződés kezdeteinél léteztek például törzsi, hős, szentély- és helységmondák. Például az Ábrahám (déli) és Jákob (északi) köré kialakult családtörténetek, a Mózes-Exodus-elbeszélés (északi) vagy a József-novella. A Pentateuchus két irodalmi alapformája az elbeszélés és a jogmondás = Rózsa Huba: Pentateukhosz – vallástörténet – üdvtörténet. *Vallástudományi Szemle*, 2007/1, 65.

(http://uni-zsigmond.hu/uploaded_bookshelf/5b5251c2ee7f72af.pdf, 2016. december 8.)

14 Lásd: melléklet.

15 Hasonló hangnemben szólal meg Mezei András is (lásd: melléklet).

16 Némileg kisarkítva mutattam be az Ó- illetve Újszövetség istenképének szembeállítását: hiszen az Ószövetségben is megtalálható az irgalmas istenkép. (Pl. Kivonulás könyve 34, 6.)

Az Ószövetségben benne van a büntető, felelősségre vonó Isten képe, viszont az egész könyv az irgalomra van kihegyezve: a választott nép legtöbbször elbukik, viszont Isten mindig megbocsát. Innen eredhet az istenkép különbségének egyik forrása: az Újszövetségben azt hangsúlyozták ki, hogy Isten a megtestesült Jézus Krisztusban mutatja ki irgalmát az emberiség iránt. (Itt sem feltétlenül igaz az állítás, hiszen pl. az utolsó ítéletről szóló beszédben Jézus két részre osztja az emberiséget, az egyik csoportról – akiket jutalmaz – azt

a sorsa azoknak, akik ellenszegültek Isten akaratának.¹⁷ A versindításban ugyanakkor a hagyomány szerinti értelmezés folytatódik: Ábrahám fiával, Izsákkal együtt útnak indul, s felidéződik a jövődőlés, miszerint nagy nemzetség születik.¹⁸

De Borbélynál nem Isten menti meg Sárát a szegénytől, hanem Izsák. Születése és életben maradása által megmentő lett, s visszagondolva a kötetben megjelenő abortusz- és vetélésversekre mintha itt következett volna be hangnembváltás. A szegyen és a gyász, amelyek az előbbi események után jelennek meg a nők és családok életében úgy tűnik, itt elmarad. Ábrahámra vonatkozatható az abortuszt elszenvedő asszonyok magatartása: tudja, hogy saját, illetve nemzetségének jövőbeli sorsa múlik tetén¹⁹ – mégis a szegyen, a düh jelenik meg mozdulataiban: „Ábrahám a földre szegezte tekintetét / egészen a negyedik napig.” Akárcsak a legnagyobb szenteknél, érződik az Istenbe vetett hit, Isten létének megkérdőjelezése. Borbély e két sorral foglalta össze a traumát elszenvedett hívők bizonyos hányadának reakcióját. S habár a tragédia itt még nem következett be, de a tudás megléte felhatalmazta hordozóját érzelmeinek kinyilvánítására. Ábrahám elindult, hogy teljesítse a követelést. „(...) de / tekintetét ismét a földre irányította. / Szótlanul halmozta a fahasábokat / a tűzhöz (...)” vagy: „(...) némán ráemelte a kését (...)”

A történet szereplőinek szótlansága a befogadó számára az Ószövetség elbeszélés-módját idézi fel. A Szentírás progresszív kinyilatkoztatás, hiszen az Újszövetségben olyan tanítások bontakoznak ki, amikre az Ószövetségben csak célzások voltak.²⁰ Az

---

mondja, jöjjetek, és vegyétek át az Atyám által nektek öröktől fogva készített országot, míg a másik csoport-hoz így szól: távozzatok tőlem, átkozottak, az örök tűzre!

Világos, hogy van egy arculat az Ószövetségben, az ítélkező és felelősségre vonó Istené, de ez az Újszövetségben sem hiányzik. Sőt, Jézus a példabeszédeiben többször erre hivatkozik. Ugyanakkor az Ószövetségben is ott vannak az Isten irgalmára, szeretetére, bűnbocsánatára vonatkozó részek (Pl. Ozeánál: 1,6–8; 3,1–4.)

Rózsa Huba szerint a kettéválasztásnak terjedelmi okai is lehetnek: szerinte azt is figyelembe kell venni, hogy hatalmas a terjedelmi különbség az Ó- és Újszövetség között. Utóbbiban kevesebb a büntetésre, az Ószövetség története pedig sokkal hosszabb, amely összefügg Izrael akkori történetével = dr. Rózsa Huba szóbeli közlése alapján.

17 Lásd még Sik Sándor: *A fordított Jónás próféta* (melléklet).

18 Isten kihívta a szülőföldjéről, kiválasztotta Ábrámot, hogy: „sok nemzet atyjává” (Ter 17,5) tegye, és ígéretet tett neki: „tebened áldást nyer a föld minden népe” (Ter 12,3).

Másfelől Ábrahám az ún. „hívó engedelmesség tanúja a Bibliában: az első ilyen Ábrahám, aki a próbatétel ellenére „hitt Istenben” (Róm 4,3), mindig engedelmeskedett a hívásnak, ezért „minden hívó atyja” lett (Róm 4,11–18). L. *A katolikus Egyház katekizmusának kompendiuma*, ford. DÍÓs István, Budapest, Szent István Társulat, 2006. 29.

19 A katekizmus szerint Ábrahám ugyanakkor egyfajta modellje az imádságnak: „Ábrahám az imádság egyik modellje, mert Isten jelenlétében jár, hallgatja Őt és engedelmeskedik neki. Imádsága a hit küzdelme, mert a próbatétel nehéz óráiban is hisz Isten hűségében. Továbbá miután saját sátrában fogadhatta az Úr látogatását, aki elmondta neki a tervét, Ábrahám merész bizalommal veszi a bátorságot, hogy közbenjárjon a bűnösökért” L. *A katolikus Egyház katekizmusának kompendiuma*. 183.

20 Pl. A Zsidókhoz írt levélben: Jézus a valódi főpap, és az ő egyetlen áldozata minden addigi áldozat helyébe lép, hiszen ez utóbbiak csak pusztá ábrázolásai voltak az eredetinek.

Ószövetség bocsátja rendelkezésre a törvényt, illetve nélküle nem lehetne érteni azokat az ígéreteket, amelyeket Isten a jövőben fog beteljesíteni a zsidóságon. A beszéd hiánya, a hallgatás az ígéreteibe való belenyugvás jele volt: ha mégis párbeszédre került sor a megszólított és Isten között, gyakran érte veszteség az embert.²¹

Másfelől a szereplők hallgatása pszichés tünetként, elfojtásként is értelmezhető. Az Istenbe vetett bizalom vagy a büntetéstől való félelem egyaránt lehet Ábrahám szótlanságának oka. Sára csókot ad, megölel, de ő sem szólal meg, Izsák is némán veti alá magát atyja (Ábrahám és Isten) akaratának. Mindezek ellenére azonban a versben arról sem esik szó, hogy mit láttak: az eredeti történetben közbelépő angyal nem jelenik meg, Isten nem manifesztálódik. Ezáltal a látás, mint érzékelési folyamat is csorbul: a beszéd mellett ez az érzék is csonkán jelenik meg utalva arra, hogy a megidézett szituációt nem lehet veszteség nélkül túlélni. Izsák csalódik Istenben, Ábrahám megöregszik, családtagjai pedig a gyász feldolgozására a hallgatást választják: „Sem Izsák, sem Sára nem beszélt /arról, amit látott.” Ha a főmondat értelmezése mellett a mellékmondatra („amit látott”) is figyelmet fordítunk, felmerül a lehetőség, hogy a *Követeleés*ben – rejtett módon – a követés mozzanata is megjelenik. Ha Sára titokban követte férjét és fiát, hallgatásának oka nemcsak a látottak, de a hagyományos női szerepkör áthágása miatt érzett büntudat is lehetett. Ez talán egy Borbély-féle mítosztalanítási kísérletként is interpretálható, amennyiben a kanonizált értelmezésekben elképzelhetetlen volna, hogy Sára is tanúja legyen a próbatételnek. A katolikus Szentírásban a próbatételnél (Ter 22,1-15) csak ketten vannak jelen, a szolgálkat maguk mögött hagyták, Sáráról nem esik szó. Viszont Borbélynál elképzelhető, hogy Sára alakja a kötet nőalakjaihoz hasonló: a gyermekét bármi áron megvédő anya őstípusa. Megérezhette, hogy egyetlen fiát veszély fenyegeti, ezért titokban ő is útnak indult – kiszakadva a hagyományos, zsidó női szerepkörből, mely arra kötelezte volna, hogy otthon várja vissza férjét és fiát. Erre utalhat még az a mozzanat, hogy mikor Ábrahámék visszatértek, Sára eléjük sietett. Várta őket, de várakozásának indítéka nem egyértelmű: a viszontlátás öröme, illetve az, hogy nem sokkal előttük érkezhettek vissza és emiatt sietve kellett ellátnia feladatait.

A hallgatás poszttraumás szindrómaként²² jelenik meg a család életében: Isten nem bántotta őket tetteikkel (amit Ábrahámnak kellett volna elvégezni) – nem váltotta be követelését. Szavaival azonban nagyobb kárt tett Ábrahám családjában. Manifesztálódott a viszony közöttük: Isten az omnipotens létező, az emberek pedig nem tagadhatják meg kéréseit. Azáltal, hogy Ábrahámék tudatára ébredtek önnön kicsiny-

21 Lásd pl. Jób 3,1–27.

22 Traumatismus eseményt hordoznak magukban a túlélők: ezek a pszichés veszteségek akár hosszútávon is képesek fennállni, az elszenvedők bármikor újraélhetik őket. (Akár hetekkel, hónapokkal a bekövetkezett események után is.) Ezek, a traumát kiváltó események minden esetben olyan tapasztalások, melyek meghaladták a hétköznapiaságot: a mindennapokban átélt élmények felett állnak.

Borbély értelmezésében talán az istenhit is poszttraumás szindróma: Isten egy földöntúli tapasztalat, amit nem lehet a való világ látható keretei, korlátai közé beleilleszteni, mert túlmutat rajtuk.

ségüknek, elvesztették az idill egy darabkáját. (Akár a paradicsomi állapotban levő Ádám és Éva, amikor tudatára ébredtek mezítelenségüknek.) Isten kegyetlenségére döböntek rá, s a trauma elvette tőlük a szólás erejét. Az elszenvedéshez nem volt szükséges Sára jelenléte: az elmondottakból, abból, hogy családja hogyan élte meg az Úr követelését, másodlagos traumatizációt élhetett át.

A *Követelés*ben nemcsak a megszokott Ábrahám-kép és -történet íródik át: az az alapvető istenkép is, amellyel egy keresztény európai ember rendelkezik. Kapcsolódik a zsidó hagyományhoz, mely nem krisztusi atyaként aposztrofálta Istent, de el is szakad tőle: nemcsak a büntető Isten jelenik meg, hanem az is, aki állandó rettegésben tarthatja a népet.²³ Ő egy érzelmi katasztrófával fenyegette a családot, akiket korábban megajándékozott egy gyermekkel. Szélsőséges viselkedést váltott ki belőlük, melyek a bibliai környezetben nem, de a Borbély által teremtett légkörben ösztönös emberi reakciókká válnak. Ezáltal – az esemény bekövetkezése után – a hallgatással, illetve eltitkolással a követelés kirekesztődik a család tudatából. S mivel Ábrahámék hallgatnak, gátat vetnek a gyógyulás folyamatának is: a nem beszélés által az élmény nem épül be, nem tudják feldolgozni. Interakciójuk a világgal beszűkül, eltompul, a hallgatás meggátolja, hogy esetleg újraéljék ugyanazt az élményt. S a keresztény Isten, aki jelen esetben a „terapeuta” szerepét tölthetné be, kirekeszti saját magát: a bűnre felszólító személy nem lehet azonos a feloldozást adóval. Ugyanakkor mintha Ábrahámot („nem sejtette, hogy látta valaki”) a beszélő a folyamatos készenlét állapotában hagyná: várakozásában a feszültség az állandó, nem találja a helyét régi világában. Ugyan nem teljesült a követelés, a gyanú megmaradt a család szívében, hogy bármikor jöhet egy újabb, aminek teljesednie kell.

A versben a szintaktikai egységeket a soráthajlás választja szét: hagyományos értelemben az enjambement zaklatottságot sugall (ami illeszkedne a tematikába), itt mégsem csak szakaszugrás, hogy egy mondat túllépi a versszakasz határát és átlép a következő versszakba. Borbély hangnemváltásként alkalmazza a jelenséget: megpróbálom egységekre bontani a verset, hogy bemutassam a nyelvi megfelelések segítségével, hogyan játszott a költő a szavakkal, áthajlásokkal.

Az első szakaszban Sára nézőpontjából látjuk a történetet: „Kora reggel volt. Sára idejében / fölkel. Indulás előtt Ábrahám, / vénségének vőlegénye, megölelte. / Sára megcsókolta Izsákot, aki meg- / mentette a szégyentől, aki büszkesége / és nemzetsége reménye volt.” A szakasz pozitív hangvétellű: a vőlegény, a csók és a remény szavak ezt hangsúlyozzák. Mégis, a vénségének vőlegénye birtokos szerkezet, és a meg-mentette szókapcsolat árulkodó lehet: nem egy életkép fog kirajzolódni a versben. A következő sorban megváltozik a cselekvő száma és személye, Ábrahámra és Izsákra utalóan az

---

23 Attribúciós elmélet (amely egészen Jób történetéig nyomon követhető a Bibliában): amikor egy korábban elkövetett cselekedet miatt az ember úgy érzi, hogy Isten bünteti őt. Dr. Rózsa Huba szóbeli közlése alapján.

'ők' jelennek meg – némán nekivágva az útnak. (A némaság konnotációjában pedig nincs pozitívum.)

A harmadik szakaszban Ábrahám karakterébe helyezkedik a beszélő, amely az utolsó előtti strófa végéig tart. (Egy rövid megszakítással: „Aztán hazaérték.” kezdetel. Viszont a vers végén ismét az ő szólama található.) A tíz sor több időt ölel fel, mint maga a vers: a látás-némaság mellett a 'meg' igekötő gyakori használata feltűnő. (Háromszor használja: az elsőnél – „megpillantotta” – miután kimondja, hogy látja Moira hegyét, már a hegyen tartózkodnak. Másodszor – „megkötözte” – Izsák a fahasábon fekszik, amit apja az előbbieken rakott. Harmadszor pedig – „meglátta” – szintén egy cselekvést rejt el a befogadók előtt a szóalak: az angyal közbelépését. Borbély tehát mindegyik alkalommal egy fizikai tett megvalósulását rejt el a szövegben.) Ami Sáránál jelzésértékű volt („meg-megmentette”), Ábrahámnál az konkrétá változott: megszűnt a nyelv hezitálása. Az utolsó öt sornál a hangnemek váltakozása mintha a zaklatottságot erősítené, viszont a szavak szintjét megvizsgálva különös dolgot lehet kiemelni. A vers elején nem teljesen érezhető – főleg, ha elvonatkoztatunk a személynevektől –, hogy egy biblia történetről van szó, csak a „vénségének vőlegénye” kelthet hasonló asszociációt. S a záróképben is Borbély semleges, transzcendentális hatást mellőző szavakat használ.

Nemcsak szintaktikai határokat jelölhetnek a szakaszhatárok, hanem érinthetik az elidegenedés vagy elidegenítés motívumát is. Elemi szinten a bibliai történettől való tudatos szakítás mantrája lehet ez, mélyebben pedig – a kötethez kapcsolódva – az elmondhatatlanról való beszéd mód korlátozottságát is jelezheti. Feltételezhető-e egy olyan olvasó, aki kihagyva Sára, Izsák vagy Ábrahám nevét bele tud helyezkedni a szöveg által alkotott világba, felül tud-e emelkedni a nyelv emelte korlátokon? Véleményem szerint Borbély ezzel a verssel kísérletezni akart – mindemellett beleírta saját követelés-történetét is: hogyan lehet minimálisra csökkentve a szavakban megjelenő mögöttes tartalmat közvetíteni.

Borbély nem a nyelv átformálásával éri el a hitehagyás motívumát, hanem az öt érzékszervből kettőt emel ki, csonkít meg. A világkép így csorbulást szenved el, ahogy a befogadók is. Költeménye mégsem blaszfémia: nem istentagadás, nem káromlás, hanem emberi tapasztalatok megosztása köznyelvi szavakkal, a mindennapi életből vett példákkal.

3. HITEHAGYÁS VAGY HITETLENSÉG?

3. 1. Keresztény hagyományok

A hitehagyásnak, illetve a hitetlenségnek mint motívumnak a vizsgálata elválaszthatatlan egymástól és a kereszténységtől is. Ha egy fogalom megjelenik, leggyakrabban ugyanabban az időszakban jelenik meg létének megkérdőjelezése is. (Akár

a kereszténységen belüli szakadásokat, különböző eretnek mozgalmakat is ide lehet sorolni. A Katolikus Lexikon így nyilatkozik róluk.²⁴⁾

Viszont a hitetlenség, illetve hitehagyás nem egy rögzült állapot, hanem egy folyamat része: lényegtelen, hogy pozitív vagy negatív létállapotból kezdődik-e (azaz emelkedő vagy eső), sohasem statikus vagy állandó, hanem a széles érzelmi skála és a kiszámíthatatlanság jellemzi. Időtartama is változó: lehet egy pillanat, de évekig is eltarthat, hogy csak az utolsó pillanatban térjen vissza Istenhez az ember (ha sikerül). Komplexebb vizsgálatokat érdemes lenne tenni a témát illetően, viszont a dolgozatban bemutatni kívánt rész csak egy rövid összefoglalást indokol.

A keresztény hagyományban már a kezdetektől fogva összekapcsolódik a hitetlenség egy alakkal, Tamás apostollal, akit a hagyomány „hitetlenként” azonosít. (Jézus is hasonló tapasztalatot él át a Getszemáni kertben.²⁵⁾ Ha János evangéliuma²⁶⁾ nem így azonosítja, ma a névtelen szentek közé tartozik. Ugyanakkor pejoratív ez a jelző, hiszen Tamás egy életszakaszában nem hitt: nem Istenbe vetett hitét veszítette el, hanem a feltámadás tényét fogadta kétkedve. Az epizód előtt és után nemcsak apostol volt, hanem hirdető és tanított, végül pedig mártírrá vált.²⁷⁾ Természetesen az Újszövetségben valószínűleg tanító céllal is szerepel története, hiszen benne a hit–látás dinamika csúcspontjára érkezik: nem kell látni ahhoz, hogy higgyen az ember. Az igazi hívő az, aki látatlanban hisz, nem pedig az emberi test részét alkotó, sokszor megcsaló szemnek.

3. 2. A szentség magánya – Teréz anya

Borbély 27. A *Vonaton*²⁸⁾ című ciklusa Teréz anya alakját idézi fel, a szentté avatott nővér szavaiba csomagolva az istenkapcsolat válságának főbb fázisait, melynek egyik lehetséges végállomása a kapcsolat végleges megszakadása lehet. A mozaikszerűen felvillantott (emlék)képek, a divergens látóképpé szakadó, zaklatott visszaemlékezések mégis rezignáltan szólnak meg, természetesnek veszik *Isten hiányának* létét. (Felidéződhet Ábrahám története, aki kívánja, hogy szeretve legyen, illetve viszont-

24 Lásd: <http://lexikon.katolikus.hu/H/hitetlens%C3%A9g.html> (2016. november 9.)

Lásd: <http://lexikon.katolikus.hu/H/hitehagy%C3%A1s.html> (2016. november 9.)

25 Megtapasztalja a rá váró feladat nehézségét és emberi – cseppet sem meglepő módon reagál. Kétkedik, gyötrődik és fél: nem az Istenbe vetett hite inog meg, hanem inkább saját magában, hogy képes-e a feladatra. Azonban ebben a válságban nem indul el a hitetlenség útján, hanem alázatról tanúskodik: arra kéri ugyanis istent, hogy müljön el tőle ez a pohár, aláveti magát akaratának. Ezt az erőt imája által éri el, s így válik azzá a Krisztussá, akinek alakját példaértékűként ismeri a hívő.

Ugyanakkor az irodalomban is megjelenik ez a motívum pl. Dsida Jenőnél, Sík Sándornál is. (Lásd: melléklet)

26 Lásd: Jn 20,24–29.

27 A második századból fentmaradt apokrif irat, a Tamás-akta szerint Tamás Indiában hirdette az evangéliumot, s tömegeket térített meg.

28 Lásd: melléklet

szerezsek: így az Isten és az ember közötti soha nem egyenlő kapcsolat²⁹ manifesztálódik.)

Teréz anya első olyan levelét, melyben istenkapcsolatának válságát megvallja, 1953. március 18-án írta Périer érseknek.³⁰ Azonban hiába tárta fel kételyeit, az érsek úgy gondolta, csupán a megfeszített munka vett el túlságosan sok energiát a nővértől, az új kihívások ijesztették meg. Valóban, amikor letette örökfogadalmát, mint a Szeretet Misszionáriusa, következő levelében³¹ nem volt nyoma sem kétkedésnek, inkább a hála és az alázat fogalmazódott meg szavaiban: „... 1946. szept. 10-ére gondolok – szívemből hálát adok Istennek mindazért, amit Ő tett. Nem tartom enyémnek a „munkát”, hanem ahogy volt, van és lesz, mindig az Övé marad.”³² Vagy: „Szívem ma tele van hálával Istennek és önnek, mindazért, amit ön a Társaságért tett, különösen azért, hogy a „munkát” személyes gondjába és szeretetébe vette.”³³

Az istenhit válságának tehát különböző fokozati vannak: nem lépcsőzetes elrendezésben követik egymást az állomások, hanem hullámzóan. Az anya válsága az ötvenes évek elején kezdődött, ekkor mutatkoztak leveleiben a legmélyebben a kétség, illetve a magány jelei, de a mélypont a hatvanas évek. A hetvenes években – amennyire állapota engedte – békés nyugalom töltötte el, habár továbbra sem találta Jézust, ugyanolyan sötétségben érezte magát, ahogy korábban. Egész életében kereste a hitet, kereste a Jézussal való személyes találkozást – de a darjeelingi vonatutat kivéve – soha nem tapasztalhatta meg. Nagysága abban rejlik, hogy ezt nem fedte fel – csak az atyákkal való leveleiből derült ki, hogy egész életét sötétségben töltötte. Mégis Ő volt az, aki világosságot gyújtott az emberek szívében.³⁴ Leveleiben mindig megszólal a sötétség, magány és elhagyatottság érzése, de mindig önmagában keresi a hibát. Talán

---

29 A kereszténységben a két fél között fennálló kapcsolat egyenlőbb, mint a zsidóságban: Isten a saját maga képmására teremtette az embert, ugyanakkor szabad akaratot is adott neki, hogy saját döntése által válassza a jót, az Istenhez vezető utat. Az ember szabad döntését ajándékként – kegyelemként kell felfogni, használni.

30 „Kegyelmes Uram!

... Kérem imádkozzon különösen értem, hogy ne rontsam el az Ő munkáját, és hogy a mi Urunk mutassa meg magát – mert olyan borzalmas sötétség van bennem, mintha minden meghalt volna. Ez többé-kevésbé azóta van, mióta elkezdtem a „munkát”. Kérje Urunkat, adjon nekem bátorságot,

Kérem áldjon meg minket,

Hűséges gyermeke, J. Kr. [Jézus Krisztus]-ban

M. Theresa MC” In: Kolodiejchuk 2008, 161.

31 Ezt a levelet 1953. április 1-én írta Périer érseknek.

32 Kolodiejchuk 2008, 162.

33 Kolodiejchuk, 2008. 163.

34 1991. október 8-án Melbourne-ben, a Corpus Christi College-ben mondott beszédet, melyben egy rövid történetet fogalmazott meg: Bourke szegénynegyedében betért egy házba (lényegében egy koszos kis szobába), s az ott élőnek felajánlotta, hogy segít rajta. Eleinte nem akarták segítségét, de végül azt mondta, hogy gyújtsa meg a lámpát, s a nővérek mindig el fognak jönni hozzá, minden nap. Egy idő után elmaradtak a látogatások, de a lámpa mindig világított, s két évvel az eset után kapott egy levelet, miszerint a fény, amit az anya meggyújtott, azóta is világít az illető életében. L.Kolodiejchuk 2008, 359–360.

a hiány azért hagyott benne ekkora űrt, hiszen korábban megtapasztalta a személyes találkozás örömét.

3. 3. *Borbély hitehagyása*

Borbélynál ez a motívum összekapcsolódik a magánéletében bekövetkezett tragédiával, édesanyja szentestén történt brutális meggyilkolásával és a húsvétkor megszülető felmentő ítélettel.³⁵ Nem a klasszikus értelemben vett istenkapcsolat válságának kérdései olvashatók ki a versekből: nem a kételkedő, sokszor szegyenbe átforduló életérzés, nem a sokszor képmutató világgal szembeni bujdosás kérdése.

A vonaton lezajló szituációt megidéző versben Borbély Hívásnak nevezi Jézus és a Teréz Anya között létrejött kapcsolatot. Habár a nővér leveleiben „Hang”-nak hívja, a hívás szó etimológiája mélyebb értelemmel ruházza fel a misztikus kapcsolatot. Érdekes, hogy a későbbiekben jellemző sötétséget és magányt itt a szerző a dőlt betűvel írt tagadószóval jelzi: „Hallottam a hívását, hogy / őt a legszegényebbekben szolgáljam. A / szív csendjében, ahol *nem* szól hozzám.” A többi verssorban valódi eseményeket idéz fel Borbély. (Maga is olvasta a nővér leveleit.³⁶) A hivatáson belüli hívás két befogadási élményre bontható. Az ismétléssel („legszegényebbejt / szolgáljam” illetve „őt a legszegényebbekben szolgáljam”, később majdnem ugyanazokkal a szavakkal – a ’j’ kiemelőjel jelzi a szegényeket, míg hiánya Jézust), a két élményhez két szolgálatot csatol – a szegényekét és Jézusét. Borbély a nyelv lehetfinomágával jelzi a kettősséget, hiszen a szinte ugyanolyan szóalak csak a figyelmes olvasás során mutatja meg valódiságát. Szemantikailag feltűnő, ahogy a hívás „véget ér”, úgy rövidülnek a mondatok: a 4-2-1 soros felosztás lehetséges, melyek az istenkapcsolat megélésének fázisait jelzik (boldogság, a jelenvaló megélése, illetve a sötétség), másfelől utalhatnak egy telefonbeszélgetési szituációra is. Az elhagyás és boldogság szembeállítását negatív képként, hiányként jelenik meg: ezt csak erősítheti a korábban felidézett legszegényebbejt-legszegényebbekben párhuzam, ami végül a ’nem’ (külön is kiemelt) szóban csúcsonylik ki. Borbély itt az egyre rövidebb mondatokkal és az ismétlésekkel teremti meg a rövid versciklust, a „Teréz Anya élményt”.

A 27.2. [A Kegyelem] egy megélt élményre vonatkozik, felidézi a valós eseményt: a vonatutat, az ott bekövetkezett látomást. Ugyanakkor Borbély ide beleszövi Mária alakját, holott Teréz Anya visszaemlékezéseiben Jézus volt a megszólító – nem az Isteni Fény. Habár az anya szó utalhat magára Teréz anyára is, mint a szegények vagy a

35 „Ritkán fordul elő, hogy emberölési ügy vádlottjait felmenti a bíróság bizonyítottság hiányában. Ez történt a közelmúltban, a mérsárlás néven elhíresült, és a lakosság körében nagy felháborodást kiváltó ügyben a nyereségvágyból, több emberen elkövetett emberölés büntetnének kísérlete miatt vád alól dr. Bálint Tibor büntetőtanácsa felmentette: az elsőrendű R. Dániel (30), másodrendű B. Sándor (31), negyedrendű Z. Ferenc (26) és harmadrendű S. Attila (26) (ő bűnsegédként lett megvádolva) lakosokat. Az ítélet valamennyi vádlottal szemben jogerőre emelkedett” L. Borbély 2014, 73.

36 <http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2010/XIX.-evf.-2010.-oktober/Antianyag-gyilkosoknak>, (2016. november 11.)

rend édesanyjára, hiszen kortársai úgy jellemezték, hogy a rengeteg szeretet van benne, amely kiosztása által sosem kevesebb, hanem több lesz. (Ha ez a verzió tekinthető igaznak, akkor a hangnem nem a szerzetesé, hanem közösségéé. Ezt alátámaszthatja az, hogy hiányoznak a személyes névmások, csak Isten van megnevezve.) Az ábrahामी történetben felidézett feltétel nélküli szeretet itt jelentheti magát Teréz anyát (szeressen feltétel nélkül – akár a teljes sötétségben levő Krisztust is – illetve legyen feltétel nélkül szeretve), valamint Istenre is utalhat: a ciklusban később megjelenő 'szomjazom'-ra itt kap az olvasó előzetes ismeretet.

A 27.3. [A Szomjazó] a folytatása a versnek: Jézus szeretetért való szomjazása. Nem teljesen a bibliai hagyomány jelenik meg, hiszen nem egyedül maradván halt meg a kereszten. (Fizikai valóságában csak őt feszítették meg, de édesanyja és János apostol ott voltak vele a Golgotán.) Nem szó szerint szomjazott, csak az Írás beteljesülése miatt tette a kijelentést, illetve kapott ecetet. Teljes szegénységben sem haldokolhatott – habár mindenétől megfosztották –, de megbocsátott az egyik latornak, s önmaga szeretetét kinyilatkoztatva őt is felemelte. Lélekben – idézve a hitetlenség hullámmzóan kirajzolódó motívumát – csak egy pillanatra tört meg: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” Ugyanakkor erről az aspektusról is megoszlanak a kutatók véleményei: egyesek szerint az emberi mivolt egy pillanatra megmutatkozott a haláltól való félelemben. Mások szerint ezek a 22. zsoltár kezdő szavai³⁷: a kereszten levő időt Jézus imádkozással tölthette. Habár egy pillanatra megengedte, hogy a hatalmába kerítse a sötétség és félelem, természetfeletti mozzanattá válik cselekedete: akik őt követték, láthatták, hogyan lehet túljutni a válságokon a megfelelő lelki erő birtoklásával.

Teréz anya 1955. január 21-én írt levelében Périer érsekének a következőket írta:

„– Nem is tudom, de annyira egyedül érzem magam szívemben, hogy képtelen vagyok kifejezni. – Hónapok óta nem tudtam Van Exem atyával beszélni, és egyre nehezebbnek találom, hogy beszéljek. Meddig lesz távol Urunk?”³⁸

A 27.4. [A Szakadék] ezt az élményt örökíti meg. Borbély itt ismét a hiányt jeleníti meg a van-nincs oppozícióban: nincs szeretet, bizalom, helyette fájdalom és szakadék van. A gondolatjelek gyakori alkalmazása kettéosztja a verset: az egyik oldal a vágyakozás az elérhetetlen után – a másik a jelen üressége. A ciklusban a kiemelések elhagyásának ellenére talán ez az a vers, amely a legjobban át tudja adni azt az érzést, ami valószínűleg a szerző szándéka lehetett. Az anya-gyermek kapcsolat is itt fejeződik ki a legszebben: a gyermek elvesztésén érzett fájdalom, ami *A Testhez* legtöbb élményanyagát szolgáltatja, itt kapja a legerősebb színezetet. Annak ellenére, hogy Borbély

³⁷ A kutatók szerint Jézus ezt a messiási zsoltárt önmagára alkalmazta. Ebben az előre-jövendölésben van kimondva, hogy a Messiást majd megölik, ellenségei körülállják és gúnyolják, ecettel s epével itatják, kezét-lábát átlukasztják s csontjait megszámlálják, ruháit szétosztják és köntösére sorsot vetnek. Delitzsch Ferenc szentíráskutató szerint valóságos passiótörténet.

Azonban a zsoltár megjövendöli a megkínzott Messiás feltámadását és örök dicsőségét is: lásd Zsolt 22, 1–33.

³⁸ Kolodiejchuk 2008, 170.

szinte csak tagadószavakat és főneveket helyez egymás mellé (kihagyja a személyes névmásokat), a fájdalom miatt akadozó beszédmodot idézi fel. A vágyakozás fájdalma itt azonban nem az anya fájdalma meg nem született gyermeke felett, hanem azé az anyáé, akinek megszületett gyermeke, mégis elvesztette ezt a kapcsolatot. Teréz anya hangnemében ez valósul meg többféle értelmezési síkon átfordulva: egyfelől ő jelenik meg gyermekként az Isten és ember kapcsolatában, akit elvesztettek. (Hiszen az isten-gyermeki kapcsolat másnál működik, azonban ő úgy érzi, elveszett Isten számára.) Másrészt viszont él még benne a remény: a kezdősorok ugyanis plasztikusan idézik fel Szent Pál szeretethimnuszát, melyben központi helyen a hit, remény és szeretet van. Teréz anya számára lelkében még létezik a középső erény: ha a páli idézet fogalmazódik meg, akkor nem hiábavaló törekvése, hiszen „köztük legnagyobb a szeretet”.

A 27.5. [A Palást] már egy felidézett eseményre reflektál: amikor a keresztre feszítés előtt Jézus palástjára sorsot vetettek, elvették tőle mindenét. Itt mégis ez a palást az, amely jótékony takarásába vonja a nővért: a vidámság, a reménység, illetve a derű metaforája ez a palást. Ahogy önmagát jellemezte, mint a sötétség szentjét – Borbély itt rajzolja meg felette a napsugárként ragyogó glóriát. A szokatlanul erős hangulatfestő szavak alkalmazása által hiába gyakoriak a hangzó szöveg ércességét tompító 'm' hangok; a negatív hangfestés miatt a ciklusban ez a vers válik a leginkább depresszív. A kiemelés (*Nővérek és mások*) által betekintést kap a befogadó a Teréz anyát övező kultuszba: azonban Borbély mindössze három negatív csengésű szóval (üresség, nyomorúság, sötétség) éri el a megidézett lelkivilágát. Azáltal, hogy egy dátum nélküli, Jézushoz írt levelet idéz Borbély³⁹, a kihagyott részekre irányul a figyelem: „... egész valómat, *hogy az Istennel való bensőséges együttlét és az akaratával való egység betölti a szívemet.*” A kiegészítés pedig („Ami engem illet, a sötétség napsugara ragyog fölöttem.”) a levél további tartalmát sűríti össze. A további három vers (27.6. [A Haldoklás], 27.7. [A Mosoly], 27.8. [Az Üresség]) erre a sötétségre reflektál, ezt bontja szét. Borbély itt is főként Teréz Anya levelezéséből idéz, viszont a módszere mégis kiemeli ezeket a sorokat, verseket a kötetből – magából a ciklusból is. A korábban kérő, némely esetben ingerült vagy bosszús hangnem itt letargikussá válik. Nem teljes egészében, hiszen a szavakkal való játék során egy másik, rejtett nyelvi szint is feltárul: a sötétség nem biztos, hogy rossz. Sőt, visszautalva a palást szimbólumra – nemcsak bizonytalanságot szül, de el is rejthet a világ elől. Az időbeli eltávolodás (14 eltelt év) ívet rajzol a befogadók elé: a sötétséget üdvözlő, néhol elbizonytalanodó, de végül ajándékként felfogó isteni szeretetet. (Talán másban nem is tudna ajándékká válni a sötétség.) A jöjj, légy világosságom hozzárendelhető ehhez az aspektushoz: a sötétséggel való ellentét által emelkedik ki a szentség mibenléte: Borbély a szöveget alig megváltoztatva tulajdonképpen a klasszikus szent fogalommal számol le. Nem a középkor vagy az újkor nagy szentjeit mutatja be, akiknek megvilágosodás, rövid élet,

39 Kolodiejchuk 2008, 202–203.

de hősies halál jutott, hanem a mindennapi küzdelemből merítkező Teréz anya alakját emeli be a kötetbe.

A látszólag véletlenszerűen megtört sorokon a személyesség szűrődik át: nemcsak azt nem lehet mindig eldönteni, ki a beszélő, hanem a diskurzusjelölők hiánya kiemeli a kötetből ezt a ciklust. Nem csupán a megidézett személy (Teréz anya) miatt – hiszen itt csak áttételesen valósul meg az anyaság valódi érzésének minden öröme és bánata –, hanem Teréz anya biológiai értelemben vett anyátlansága miatt is –, mivel sosem érezhette át az elvetett gyermek iránti fizikai fájdalmat. A szegények anyja volt több ezer, több százezer gyermekkel: életszentségét ismerve pedig így fájdalma is többszöröse lehetett minden elvesztett gyermek után.

A kiemelések a *Jöjj, légy a világosságom!* kötetben⁴⁰ megjelent levelekből vannak átemelve. Viszont ezeket összeolvasva többféle értelmezést kaphatunk Teréz anyára – Borbély szerint. Az egyik lehetséges variáció szerint az anya *nem* a *Szeretet Misszionáriusa*, hiszen *Szomjazom* (-ik), miközben a *Nővérek és mások Milyen csodálatos ajándék Istentől*. Ezzel a teljességgel szemben áll az utolsó sorban megjelenő mondatrész (*ezt a belső és rejtett ajándékot...*) után álló három pont – amely a befejezetlenségre utal. Vagyis a nővér nem kapta meg a kegyelmet, hogy igazi, élő tagja legyen az általa alakított rendnek (csak testvérei), s a mindent átjáró hiány jellemezte egész életét. Mintha a halálos ágyon elmondott utolsó szavak lennének az utolsó sorok. Szerette volna befejezni, de már nem jutott rá idő, így ezzel a hiánnyal hunyta le a szeméit. Másfelől viszont ez az utolsó mondatrész lehet a hála kifejeződése: ugyan nem tudta befejezni a nővér, mégis, utolsó szavain keresztül újra megtapasztalhatta az 1947-es hívás élményét. Viszont ez vonatkoztatható a nővér életében bekövetkező eseményekre is: hosszas levelezés után engedélyezték számára a rendalapítást, mely közösség célja Jézus szomjának csillapítása volt. (S végül mekkora szervezetté nőtte ki magát egy törékeny apáca sugalmazottsága.)

Borbély Teréz anyája hol a kialakult szent-képet idézi, hol pedig egy másik olvasatot, amelyben mintha az őt körülvevő emberek szólalnának meg, de az anyai hangot megidézve. Az összképet tekintve azonban érezhető, hogy valószínűleg Borbély érezhette az anyában levő megnyugvást a sötétséget illetően, de nem tudta elfogadni, hogyan lehet Isten nélkül Istent szeretve élni.

KONKLÚZIÓ HELYETT

Reflektálva a dolgozat címére, a kérdés fennállhat, mi az a szó nehézkedése. A megjelenített sírkő autoreflexív, metapoétikai szöveggént is felfogható – amikor magáról a költészettől van szó: a bevésett szövegről, a szó valódi nehézkedéséről. Az újraírás

⁴⁰ Takács Zsuzsa költészetére is jelentős hatást gyakorolt a kötet. Az *India* ciklus verseiben szonettformába tördelte a Teréz anyától átvett gondolatokat, s alakította saját szövegeivé. (http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000007347&secId=0000793351&mode=html#Takacs_Zsuzsa-A_test_imadasa_India-00700, 2016. december 8.) – lásd: melléklet.

Borbély poétikájának sarokköve, s azáltal, hogy a hagyományok szövegét írja át, látathatóvá válik, hogy a hagyományok szövegének nincs nehézkedése, már nem hatnak kényszerítő erővel az olvasóra. S miért ne írhatná át Borbély a hagyományokat? Költőként hozzányúlni a szövegekhez nem blaszfémia. Másfelől pedig a nehézkedés a súly, gravitáció példája, a szó pedig nem materialitás. E kettő ellentétében felidéződik az ember materialis volta is: teste van, de lelke (amelynek nincs meg ez a tulajdonsága) vágyik Isten felé. Metszőpontok tehát: ahogy a szöveg is mozdulatlan – s az ember is anyagi töredék, le kell győznie a gravitációt – amelyet Simone Weil szerint csak az isteni szeretet által lehet.

Zárásul Izajás könyvéből idéznék (Iz 44, 6-8):

Egyedül az Úr az Isten

⁶Ezt mondja Izrael Királya s Megváltója, a Seregek Ura: Én vagyok az első és az utolsó, rajtam kívül nincs más isten. ⁷Ki hasonlít hozzám? Álljon fel és szóljon: jelentse be és igazolja magát előttem! Ki adta hírül a jövőt már kezdettől fogva? Mondja el hát nekünk, ami ezután történik! ⁸Ne féljete, ne rettegjete: Nemde régtől fogva megmondtam és kijelentettem nektek, ti vagytok a tanúim: Van-e más isten rajtam kívül? És van-e más Szikla? Nem tudok róla.

A dolgozatban igyekeztem bemutatni a Borbély-kötet szerinti istenkapcsolat főbb állomásait, teológiai reflexiókkal kiegészítve. A közvetlen hang, az istenkapcsolatban megjelenő félelem, illetve a szó és a tett között feszülő ellentét értékes esszenciát alkot a kiválasztott versekben. Isten (vagy hiányának) személyes megszólítása által jelenvalóvá válik az egykori szövetség, s ennek az értelmezési aspektusnak a kibontása bizonyos személyeken keresztül. Borbély mítosztalanítása megszólíthat mindenkit vallási meggyőződéstől függetlenül, de mégis úgy vélem, nagyobb eséllyel nyúl a bizonytalanok és a sötétségben járók felé, igazodva az ószövetségi próféták által megidézett hangnemhez. S tulajdonképpen így vált maga a költő is egy időből kiesett emberré, az ószövetségi hanggal már jóval túlmutatva az ismert Újszövetségen.

*Horváth Anna,
magyar nyelv és irodalom MA II. évfolyam,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem*

MELLÉKLETEK

39. A Követelés

Kora reggel volt. Sára idejében
fölkelt. Indulás előtt Ábrahám,
vénségének vőlegénye, megölelte.
Sára megcsókolta Izsákot, aki megmentette

a szegénytől, aki büszkesége
és nemzetsége reménye volt.
Aztán némán nekivágtak az útnak.
Ábrahám a földre szegezte tekintetét

egészen a negyedik napig. Akkor
megpillantotta Mória hegyét, de
tekintetét ismét a földre irányította.
Szótlanul halmozta a fahasábokat

a tűzhöz. Megkötözte Izsákot, és
némán ráemelte a kését. Ekkor
meglátta a kost, amelyet Isten
kiválasztott. Ezt feláldozta, majd

házába tért. És ettől a naptól kezdve
Ábrahám öregember lett. Nem tudta
elfelejteni, hogy Isten mit követelt
tőle. Aztán hazaértek. Sára sietett

elénk, de Izsák elvesztette a hitét.
Sem Izsák, sem Sára nem beszélt
arról, amit látott. És Ábrahám
nem sejtette, hogy látta valaki.

Mezei András: Ábrahám

És ment az úton Ábrahám,
(Izsák vitte a máglyát).
Tudva bűnét az Úr előtt:
kezének tisztaságát.

Fonákja legyen fogláló?
Máglya vigye Izsákot?
Csak arra ad áldást az Úr,
aki bűnt hoz a házhoz?

És felemelte már a kést,
melyet tartott az Eszme.
A meghirdetett bizalom?
Nézte, és leengedte.

Hát úgy tett Isten is vele,
mintha meg lenne áldva
a minden ember és Izsák
föl-nem áldoztatása.

Sík Sándor: A fordított Jónás próféta

De megréáltál, seregek Ura!
Mi lett belőlem, milyen figura! -
Fordított Jónás, fejtetőre billent,
Pedig a Hangnak sose mondtam ellent.

Küldöttél, mentem. Hordtam az Igét
Nem kerülgettem bolond Ninivét,
Nem futottam, hogy le ne köpjön, sértsen,
A szennyes száját, kezeken a vért sem.

Hajót kerestem, biztosat, sebest,
Eveztünk, Ninivének egyenest.
Már láttam kelni a csarnokok ivét,
Már köszörültem a próféta-igét.

Ó az az Ige! Asszonyt, gyereket,
Amit szerettem, ami szeretett,
Mindent elhagytam érte, - érted, Isten,
Hogy amire küldöttél, teljesítsem.

És most, hogy már-már megölelt a part,
Most küldted ezt az őrzöngő vihart,
Hogy minden, minden fejtetőre fordult,
Szél, víz és ember, minden megbolondult.

Akkor látván, hogy nem segítenek,
Akiket hívtak, a kisistenek,
Az összetört, vergődő, fejevesztett
Bolond hajósok mind énnekem estek.

Nem kell próféta, nem kell most a szó,
Most kapitány kell, most parancsoló,
Hát kormányozzam a hajót, vezérül,
Ki a viharból és el Ninivétül.

Így lett a szegény Jónás (a silány,
De mégiscsak próféta) - kapitány.
Hol vannak már a ninivei partok!
Te tudod, Uram, én nem, merre tartok.

Próféták Ura, te akartad így,
Hogy engem ilyen kísértésbe vígy?
Így van megírva? Mert a lélek bennem
Elnémíthatlan sóhajtozza: nem! nem!

Ha rabságomat megeleveled,
Szólalj meg, Uram, küldj immár jelet,
Bizonyosságul a szavad szomjazónak,
Hogy jobbra hívtál, nem parancsolónak.

Ha mást nem, küldj egy áldott cethalat,
Hurcoljon meg a tengerek alatt,
Vessen már véget a fojtó mesének,
S vessen ki harmadnapra Ninivének.

Siess, Uram, ne késlekedj sokat,
Mert halálosan fáj és fojtogat
Ami belőled bennem fúl: az ének.
Ó engedj énekelnem Ninivének!

27. A Vonaton

27.1. [A Hívás]

Hivatásomon belüli hívás volt, amely arra indított, hogy hagyjam el, ahol nagyon boldog voltam, és menjek ki az utcákra, hogy a szegények legszegényebbjét szolgáljam. Hallottam a hívását, hogy őt a legszegényebbekben szolgáljam. A szív csendjében, ahol *nem* szól hozzám.

27.2. [A Kegyelem]

A darjeelingi vonatúton ezerkilencszáznegyvenhat szeptember tizedikén, az Isteni Fénytől és a Szeretet Anyjától kapott nagy kegyelem a *Szeretet Misszionáriusainak kezdete*. Isten végtelen vágyódásának mélységében, hogy szeressen, és hogy feltétlen szeressék.

27.3. [A Szomjazó]

Szomjazom, mondta, amikor minden vigasztalástól megfosztva, a teljes szegénységben haldokolt, egyedül maradva, megvetve, Testben és Lélekben megtörve. Szomjúságáról szólt. De nem vízért. Szeretetért.

27.4. [A Szakadék]

Szívemben nincs hit – nincs szeretet – nincs bizalom – de olyan sok fájdalom van – a vágyakozás fájdalma – annak fájdalma, hogy nem kellek. – Lelkem teljes erejével kívánom – és mégis borzalmas szakadék van közöttünk.

27.5. [A Palást]

Mindig csupa mosoly – a *Nővérek és mások* ilyen megjegyzéseket tesznek. – Azt gondolják, hogy hitem, bizalmam, szeretetem betölti egész valómat. Mennyire nem tudják – hogy vidámságom az a palást, amivel befödöm ürességemet és nyomorúságomat. Ami engem illet, a sötétség napsugara ragyog fölöttem.

27.6. [A Haldoklás]

Tizennégy év alatt – most először szerettem meg a sötétséget. – Azt gondolom, hogy ez egy része, nagyon kis része Jézus sötétségének és fájdalmának a földön. Megtanultam elfogadni. Ma valóban nagy örömet éreztem – hogy Jézus most már többé nem tud haldokolni – de bennem akarja ezt megvalósítani. – És én jobban, mint valaha, átadom magam Neki.

27.7. [A Mosoly]

Nem vagyok egyedül. Az Ő sötétsége van velem – az Ő fájdalma. Tudom, hogy itt van, a lelkem csak Őrá figyel. Kérem, ne jöjjön Bombaybe, nincs mondanivalóm. Mostanában ezt is elvette. Viszonzásul nagyot mosolygok Rá. – Hála Istennek, hogy Ő mindig lehajol hozzám, hogy elvegyen tőlem valamit.

27.8. [Az Üresség]

Amikor lelki szárazságáról volt szó, többször elismételte: *Milyen csodálatos ajándék Istentől*, hogy felajánlhatom Neki ürességemet, amit érzek. Annyira örülök, hogy Neki adhattam *ezt a belső és rejtett ajándékot...*

Takács Zsuzsa: *Fölejánlom*

*Fölejánlom a Hozzád tartozás megtapasztalását,
vak engedelmességemet. Elköteleződésemet
elkárhozásom terhe alatt, ha bármit meg-
tagadnék Tőled. Süketségemet a szitkozódás,*

*kéregetés lázító hangjaira. A gyanakvás lég-
körében elvégzett cselédmunkát. A levél-
írás gyötrelmes feladatát cselekvés helyett.
Belátom, hogy bárkinél ostobább vagyok.*

*Elfogadok minden megrovást. Részvételtem,
– cselekvés helyett – a beszélgetéseken. Elöl-
járóim tiltását, hogy a nagy tömeg arcán*

*a nagy szomorúságot lássam szüntelen. Föl-
ajánlom a négy rúpiával kezdett vállalkozás
kalandját. Sötét odúkba hazatérésemet*

BIBLIOGRÁFIA

A katolikus Egyház katekizmusának kompendiuma. (Ford.: DIÓS István.) Budapest, Szent István Társulat, 2006.

CSORDÁS Eörs: *Valláskülönbség kérdése a három monotheista világvallásban különös tekintettel katolikusok és muszlimok között a 21. századi Európában.* Budapest, 2009. (http://www.htk.ppke.hu/uploads/File/disszertaciok/Csordas_PhD_Vallaskulonb_definitive.pdf)

Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Budapest, Szent István Társulat, 2013. (<http://szentiras.hu/SZIT>)

BÓKAY Antal: *Bevezetés az irodalomtudományba.* Budapest, Osiris, 2006.

BONDÁR Zsolt: *A magába zártság energiája.* (<http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1040/magaba-zartsag-energiaja-kritika-borbely-szilard-testhez-cimu-verseskoteterol>)

BORBÉLY Szilárd: *A Testhez. Ódák & Legendák,* Pozsony, Kalligram, 2014.

BORBÉLY Szilárd: *Halotti pompa, Szekvenciák.* Pozsony, Kalligram 2014.

GYÖRE Bori: *A női test transzcendenciája.* (http://www.multesjovo.hu/en/aitdownloadablefiles/download/aitfile/aitfile_id/2594/)

KOLODIEJCHUK, Brian, MC. (szerk.): *Jöjj, légy a világosságom! „Kalkutta Szentjének” személyes írásai.* , Budapest, Vigilia Kiadó, 2008.

Katolikus Lexikon (<http://lexikon.katolikus.hu/H/hitetlens%C3%A9g.html>, illetve: <http://lexikon.katolikus.hu/H/hitehagy%C3%A1s.html>)

METZ, Johann Baptist: Az idegen szenvedésre való erőtlenség emlékezése, Megjegyzések egy teológiai-politikai világprogramhoz. (Ford.: GÖRFÖL Tibor.) *Vigilia*, 69, 2004/3. 162-171. (<http://vigilia.hu/regihonlap/2004/3/metz.htm>)

MEZEI András: Ábrahám. In: MÁTYÁS Ferenc – Z. SZALAI Sándor (szerk.): *Szép versek 1970.* Budapest, Magvető Kiadó, 1971.

RÓZSA Huba: *Pentateukhosz – vallástörténet – üdvtörténet.* In: *Vallástudományi Szemle*, 2007, 2/1, 37-67. (http://uni-zsigmond.hu/uploaded_bookshelf/5b5251c2ee7f72af.pdf)

SÍK Sándor: *A fordított Jónás próféta.* (http://mek.oszk.hu/01000/01065/html/sik_15.html, illetve Áldás, http://mek.oszk.hu/01000/01065/html/sik_05.html#h3-186)

PÁL József – ÚJVÁRI Edit – BORUS Judit – RUTTKAY Helga (szerk.): *Szimbólumtár, Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából.* Budapest, Balassi Kiadó, 2001.

Szűcs Teri: *Antianyag gyilkosoknak.*

(<http://www.kalligram.eu/Kalligram/Archivum/2010/XIX.-evf.-2010.-oktober/Antianyag-gyilkosoknak>)

TAKÁCS Zsuzsa: *Föjlajánlom*. (http://dia.jadox.pim.hu/jetspeed/displayXhtml?docId=0000007347&secId=0000793351&mode=html#Takacs_Zsuzsa-A_test_imadasa_India-00700)

ZSADÁNYI Edit: *Együtt érző narratívákkal együtt érezve? Gondolatok Borbély Szilárd A Testhez és Németh Gábor Zsidó vagy?* című írásából.

(<http://tntefjournal.hu/vol3/iss2/zsadanyi.pdf>)

